

vojislav donić

ostrvo susak

U vreme dok još nisam postao magistar ginekologije i dok sam bio samo stažist, mada već poznat u medicinskim krugovima po svojim istraživačkim radovima iz oblasti ginekologije i akušerstva, bio sam poslat, ispred našeg instituta, na ostrvo. Po sredi je bila jedna posebna vrsta ženske bolesti koja se pojavila na pomenutom ostrvu. U to vreme trebalo je da odem i na jedan kongres ginekologa u Cirih, tako da nisam znao na koju će stranu pre. Ipak odlučio sam da odem na Susak, tim pre što ga do tada nisam bio video, a iz onoga što sada videće se ne samo da nisam pogrešio što sam otišao već da sam u neku ruku i morao otići.

Susak po površini nije mnogo veliki: oko pet kilometara u širini i dva puta toliko u dužinu, zaobljen na krajevima, tako da podseća na veliko jaje koje pliva u moru, sa jednim rtom okrenutim zapadu sličnom kljunu od pileteta koje upravo dolazi na svet. Zemlje na ovom ostrvu skoro da nema. Svuda je samo pesak i pesak. U pesku su zasećeni putevi koji presecaju ostrvo, na dubini često do jednog metra. Na ostrvu uspeva samo nešto malo povrća i voća, dok je vino, koje se ovde pretežno gaji, gusto, pitko i izvrasnog kvaliteta. Na ostrvu postoji samo jedan čuvan javnog reda i bezbednosti koji je potpuno besposlen jer su žitelji mirni a došljaka tako skoro da nema. Taj čuvan javnog reda je i jedina veza sa našom državom jer je ostrvo prečutno država za sebe. Moćiću naročito detaljno da opisem žensku nošnju koja zasluzuje svojom neobičnošću, svakako, dosla pažnje. Na nogama žene sa ovog ostrva nose tanke pamučne čarape koje svojim donjim delom prelaze u patike time što im se našiva don od tvrdog materijala a gornjim se šire u gaće koje dolaze do ispod struka. Preko toga nosi se kratka suknja do polovine butina, a gore platnena, lepo izvezena košulja. Kosa im je duga, spletena u pletenice i savijena na potiljku. Na ostrvu su žene svih uzrasta obučene na isti način; jedina razlika je u boji čarapa. Starice nose crne čarape, udate žene crvene a device bele. Suščani govore nekim neobičnim narečjem dobijenim, verovatno, od italijanskog i hrvatskog jezika, dok se pismo umnogome razlikuje od latince. Nalazeći se u potpunoj odvojenosti od sveta, oni su odvajkada bili upućeni sami na sebe tako da se za njihovu istoriju i njihovu kulturu može reći da su istorija i kultura jednog posebnog, samostalnog i po svemu izuzetnog naroda. Mirosljubivi po prirodi, u ratovima nikad ne napadani a u miru držeći se po strani, oni su se održali u svojoj samosvojstvenosti. Po karakteru su Suščani tihi i druželjubivi, i ništa manje promučniji, snalažljivi i vešti. U to se uveriti, dovoljno je pogledati na kakav oni način čuvaju na tajnim prirodnim skloništima ulovljenu ribu da se ne ukvani i po dva-tri meseca, ako i prisustvovati njihovim noćnim zabavama i godišnjim svetkovinama praznika Ribe, Sunca, Jesenjih svadbi i drugo. Na ostrvu je poznata legenda o poreklu ovog malog naroda. Navodno Suščani vode poreklo od starih Egipćana koji su tu nekada davno blizu ovog ostrva pretrpeli brodolom. Iz zahvalnosti što ih je ostrvo spaslo od neizbežne smrti u morskim dubinama, oni su odlučili da se zauvek nastane na njemu.

(avgust 1968)

I tako ja budem veoma lepo primljen od gostoljubivih ostrvljana, smešten u kuću za koju su govorili da je gostonica. Prozor moje tihе i čiste sobice gledao je na more kroz dosta čestu borovu šumicu što se grčevito borila za opstanak na ovom kraju ostrva. U početku sam imao vremena i raspolaženja za posmatranje beskrajne plaveti neba i vode, i sjajne odbleske sunca od koga sam — sve njegove nepodnošljive užarenosti i jare, vrelog vazduha, sunčanice i gušenja i izvesne svojevrsne otupelosti koja je lako moguća i koja se često javlja ukoliko se dugo boravi na sunčanom mestu — bio zaklonjen i sačuvan prohladnim i nepomućenim mirom senovite sobe. Imao sam na raspolažanju jednog uvek poluglog, tamnoputog mladića ili dečaka kome je moglo biti kako dvanaest tako i sedamnaest godina. Bio je svu i hitronog, poslušan mada čutljiv i zatvoren svojom sjajnom, glatkom, nepomičnom kožom na licu i svojim košutnjavim ru-

kama uvek skrštenim visoko za ledima, na slabinama. Naši su razgovori bili veoma šturi. Ja bih mu naredio da mi doneše hladenu bevandu koja me je osvežavala, a on bi uvek odgovarao: „odmah, kapetane“, ili: „eve, kapetane“. Ne znam zašto me je tako oslovljavao. Možda zato, jer sam stalno nosio bledozelenu košulju sa džepovima i kraškim rukavima do iznad lakata, bele pantalone i sandale; ili su za sve mladiće odavde stranci poput mene mogli biti samo kapetani dugih plovidbi: strogi i hladni. Zato su ga, moj pomalo umorni izgled lica, tih i govor i lagani pokreti, mogli iznenaditi, mada iznenadenje skoro da nije pokazivao, ili izazvati izvesno poštovanje prema neobičnom i tajanstvenom strancu, osećaj koji verovatno nije dodata gajio, a što je nalagalo njegov donekle uzdržani stav. Novac, kojim sam htio da platim njegove sitne usluge, častim ga i pohvalim njegovu odanost, ostavljao ga je potpuno ravnodušnim; primao ga je nameštenim zahvaljivanjem. Tako, kad bi se već jednom našao u njegovom džepu, taj komad metalna s kojim se u životu može što-šta lepo postići na svoje i tude zadovoljstvo, bio bi istom zaboravljen. Možda jedina stvar koju je od mene primao s voljom, sa istinskom zahvalnošću ali i s lakin neverovanjem bile su cigarete. To sam primetio još prvog dana. Dok smo raspakivali stvari ja sam pripao, cigareta mi je bila prilepljena za donju usnu, i meni, onako nagnutom, dim je ulazio u oči, od čega sam se mrštilo. On mi je uputio nekoliko brzih pogleda koji su preleteli od užarene cigarete, duž njenog prozračnog, zmijugavog dimnog stuba koji se raspršivao po sobi i izlazio kroz otvoren prozor i nestajao u osunčanom prednjem. Ništa se naročito nije moglo zaključiti iz takvog pogleda ali ja ga ipak ponudih paklom. On se odjednom nadeo kao krivac, prestupnik zatečen na delu, ljudi što mu je skrivena i hitra misao protumačena. Već da odbije, on se predomisli, i uze jednu. Ja mu zapalih. Moja pitanja o njegovoj rodbini i njegovom imenu vešto je izbegavao, bilo kakvim gestom bilo izražavanjem glijumjenog ne razumevanja, bilo upornom čutnjom. Tako smo prečutno sklopili dogovor da se jedan za drugog ne pitamo. Jednostavno zaustavili smo se na tome da postoji on koji sluša i izvršava moja naredenja i ja koji ih izdajem. Ja, koji obavljam svoje poslove (za njega potrebne mada nedokućive) i on koji puši moje cigarete sa skrivenim zadovoljstvom. To je sve. Da, još nešto. Moja torba sa instrumentima, moja mapa za pisanje i olovka sa šest različitih hemijskih boja privlačila je njegovu punu pažnju koju je ipak prikrivao. Jednom sam uzeo instrument po instrument i tačno mada uprošćeno mu objašnjavao zašto služi. On je klimao glavom kao da razume, u šta obujica nismo bili ubedeni, ali u svakom slučaju ta mala demonstracija pričinila mu je ugodnu zabavu, izvesno tihu uživanje. Konačno, potet tim njegovim zanimanjem za obične stvari preko kojih sam ja prelazio bez razmišljanja i koje sam uzimao *kao takve*, kao nešto neophodno i nimalo neobično, dakle ponet takvim osećanjima ponudio sam se da mu poklonim olovku sa različitim bojama, ali je on, čuvši za to, ustuknuo, pokazao do krajnosti začudeno, pa čak i prekorno lice, odbijajući tako i somu pomisao da se jedna takva stvar može pokloniti i još više: da je upravo *on* može dobiti kao poklon. Shvatio sam da je za dečaka njegovog uzrasta izvesni predmet draži i veće je vrednosti ukoliko je više nedostižan nego ukoliko bi ga posedovao.

Istoga dana, mog prvog dana na ostrvu, popodne, pošto sam ručao u prizemlju zgrade u kojoj sam nameravao da stanujem, poslužen od prijatnog čićice čija se pročelava glava basala na suncu kad god bi izšao na izlaznu vrata da baci jedan dug pogled, ručao frijane ribe i vina; dakle neposredno nakon ručka dok sam sedeо u pletenoj stolici s prednje strane kuće, zaklonjen od direktnog sunca jednim visokim kamenim zdjmom; dakle tada dok sam čekao dečaka da mi doneše zaboravljene cigarete iz sobe, u tom popodnevnom mиру, dobro napunjena stomaka i takoreći već osećajući prvi dim cigarete u ustima, opuštajući se potpuno, zaboravljajući na to zašto sam došao ovde, šta je potrebljano da radim, koliko će ostati; žmirkajući i posmatrajući deo skromnog trga i dve puste ulice sa jednakim, čutljivim, kamenim zgradama što su se otkrivale pred pogledom; dakle tada, taj divni čas odmora, lakin misli, kunjanja na stolici između jave i sna, čas varljivog mira napokon podari mi jednog prijatnog a ispraznog sagovornika. Posle prvih znakova tihe učitosti i početne uljudne konverzacije utvrdili smo, kako smo i pretpostavljali, ko je ko. Naravno, moj sagovornik beše, kao što se moglo i očekivati, mesni lekar, čovek šezdesetih godina, izborana ali lepa lica sa zlatnim cvikerima koje je držao suvi i dosta dugi nos oprezno povijen na dole. Imao je mek glas, boje mukle ali jasne, istanjen i izglađen travaricom, koju je zacelo pio: bez odmora ali polako, u malim gutljajima. Meni se obraćao s blagonaklonošću pomešanom sa izvesnim uvažavanjem. Tako mi je on, stalno okrećući na prstu svoju izlizanu burmu, na koju su kat-tad padali zraci sunca, sve iskošenijeg, reflektujući se na stakla njegovih cvikera — bledi i tanušni zračić koji bi naterao njegove oči da nestrpljivo žmirnu — dakle, tako mi on ukratko prikaza stanje na ostrvu, svoju zabrinutost kada je otkrio da bolest, koja se dosad, srećom, javila samo u par slučajeva, nije mogao naći ni u praksi (čeprkajući po svom sećanju) ni u teoriji, te je tako smatrao kao najbolje da o svemu tome obavesti institut (u kome radim ja kao njegov uvaženi kolega). I eto, meni, kako sam dakle došao, biće stavljen na raspolažanje njegova ordinacija koja se doduše, kako je rekao, ne može pohvaliti najsvremenijim uredajima ali koja ima upravo onoliko od instrumenata i sprava koliko je neophodno, pa čak i koliko je potrebno. Tako, odlučisimo da s radom počnemo od sutrašnjeg dana, a za prekosutra u podne, jer je bila nedelja, bio sam zamoljen da dođem kod njega na ručak; naravno: njegovoj ženi biće neobično draga da pogosti za svojim stolom mlađog lekara iz prestonice, jednog ipak neobičnog i time dragocenog gosta u njihovoj sredini maloj i „učma-loj“, ponavljao je ženine reči stari doktor i kao da se pri tom izvi-

njavao. A zatim se nagnuo prema meni i podsmehujući se rekao mi:

— Znate, nećete čuti od mene sad kakvu priču koju biste mogli da očekujete, priču o tome kako sam došao ovamo, da li se šta događalo za mojih šezdeset godina, kad sam upoznao svoju ženu, koja mi nije mogla izroditи decu, a koju ćete, mislim ženu, videti za nedeljnijim ručkom. Svega toga neće biti mada je, kao u kakvoj pričevi, trenutak više nego pogodan da vam ispričam povest svoga života: sedimo ovako u senci, zaklonjeni od sunca koje ubija i žeže na već samo dva koraka dalje od nas; vi pušite i rashlađujete se bevandom; vi biste rado čuli kakvu priču. Ali ne! Čemu?

Znate, meni je ko pijavica priraslo za srce ovo mesto. Ja ga volim. Oh, glupo je reći da ga volim ili ne volim kada znam da je to jedino mesto koje mi pripada i da sam ja jedan od ovih ljudi koji mu pripadaju, sve dok me za koju godinu ne stave vodoravno pod pesak. Priznacete da je nepošteno reći za mesto koje ti je neophodno da ga voliš. Ja ovde znam svaki zrak sunca i njegov odsjaj, svaki šum mora, granice plime i oseke na svakom pojedinom delu obale, šuštanje pjeska, bat koraka po kamenu. A vidite li te kamene ploče kojima je popločan ovaj mali trg. One su sasma puste. Na njima nećete naći mirave i bubice u trčkanju levo-desno. Sve je to sprženo, ubijeno.

Al, oprostite, ja sam se, izgleda, malo zaneo; eto, ko što se kaže, upotrebio sam, izgleda neke pesničke reči, a, verujte, to mi nije svojstveno. Ali, eto, dode čoveku trenutak...

Govoreći tako nevezano i zbrkano on se prebrzo od mene oprosti i dosta hitro se udalji, koračajući pomalo neobično: levu nogu je snažno spuštao na tlo grabeći njom veliki korak a desna je taj žustar pokret dosta slabo oponašala, tako da je bila uvek u nekom zakašnjenu. Gledajući kako za prvi ugač zamiče njegova pokrupna figura u lakom drap odelu, sa žirado-šeširom: belim sa svetlosmeđom pantuljkom, koga je držao u ruci mašući njim pred licem kao lepezom.

Tada je nekakva ugodna ispunjenost ovladala mnome. Još sam se više opustio na stolici, prislonio glavu uz kamene izbočine na zidu i kroz poluspuštene kapke posmatrao jarko osunčani trg preko koga bi s vremena na vreme brzo prešla kakva žena ili dečak. Sada se sunce već tako pomerilo na nebu da mi je jedan njegov zrak padaо na desno oko koje me je od toga sve više peklo, dok je ono drugo, u dubokoj senci neprimetno suzilo. Pomislio sam tada da je, sve u svemu, neobično da se ja osećam ovako kako se osećam. Druga misao mi je bila prekorevajuća, a treća je već pokušala da me spase. A sve zbog toga jer se moja sopstvena pažnja zadržavala duže no što je ikad bilo uobičajeno na tako sitnim, prolamnim, te moje nekad ozbiljne pažnje nedostojnim stvarima, kao što su zlatni cvikeri starog doktora, ponašanje dečakovo, odblesci sunca na pučini s mog prozora i sve ostalo. Nešto mi je govorilo: što da se ne opustiš, opusti se, posmatraj svetle i tamne površine na svojim pantalonama, nogu prebačenu preko noge, oblik plavičastog, osvetljenog dima koji ti, kad ga izbacиш iz usta, zakloni potpuno vidik: tih trg i kamene zgrade. A nešto se drugo nemoćno borilo protiv te nepomičnosti, predlažući mi, ni samo nije znalo šta, možda razmišljanje o poslu koji me je očekivao a koji mi se u tom trenutku činio tako malo važan, tako nimalo važan.

Bleštavo, popodne.

Kada mi je sunce prešlo i na drugo oko i kada više nisam mogao da gledam od te jarke svetlosti, niti da ih, mislim oči, držim zatvorene u toploj crvenkastoj tmini sklopiljenih kapaka, ja udoh u kuću, zapravo u prostoriju u kojoj se obeđuje i u kojoj sam i ja ne tako davno ručao. Moje, na tamu koja je vladala u odaji, nenaviknute oči, spaziše u jednom uglu gostoničara (koji je po svemu sudeći gostoničar bio samo kada bi i gostonu bilo) izvaljenog na kratkom i neudobnom ležaju, u poluležećem stavu koji je govorio koliko da spava toliko da je i sam pritajen. Jedna devojka je nešto čistila ili prala u jednom delu prostorije i ja, ni po čemu ne znajući zašto, zaključih da je to gostoničareva kćerka. Moj dečko je sedeо za jednim stolom i pažljivo deljao nožićem jedan komad drveta: za sada se od njegove majstorije mogla nazreti samo glava, jako izdužena, sa dugim uspravnim borama i snažnim vratnim žilama, dok se ostatak tela već mogao naslutiti. Boreći se između prijatne hladovine kuće i sunca koje još uvek nije slabilo, ja iznenada i za sebe neočekivano odlučih da malo obideš mesto, i pozvah dečka. Tokom šetnje obojica smo uglavnom čutili što ni jednom ni drugom nije bilo mogućno, samo bi mi on pokadak dao kakvo kratko objašnjenje: sažeto i dovoljno. Ja sam već navikao na njegovu čutljivost koja nije skrivala ni mržnju ni ljubav; on je bio dovoljan sam sebi, kao što sam to bio sebi i ja. Dakle, na to sam se privikao kao i na sunce od koga sam se krio mojim lakinim letnjim šešinom, čiji mi je obođ pravio lepu senku u kojoj je nestajalo moje čelo, oči, nos. Ništa se neobično nije moglo desiti u ovom popodnevnom miru, pa ipak su se svi ti mali dogadaji svrstavali po nekom redu i značajnosti. Naravno, morao sam videti crkvu, skromno kameno zdanje, jednostavnu tvorevinu ljudskog uma, u kojoj je užareno suncem ljudsko telo moglo da nade prohладni odmor i možda nečujno uznesenje svoje duše, na koju ja nisam obraćao naročitu pažnju; tvorevinu kakvu poseduje i najmanje mesto u našoj Dalmaciji. Skinuvši šešir, razgledao sam crkvu i tako, ubrzo, moj se pogled zaustavio na jednoj slici koja nije

mogla biti napravljena mnogo davno. Predstavljala je obnaženog mladića sa belom krpom preko bedara, vezanog za jedan stub. Mladić je jednom nogom stajao na kamenom podu dok je druga bila sasvim uzdignuta tako da je jedno koleno donekle pokrivalo ono drugo; utroba mu je bila opuštena, ramena podignuta a glava povijena u stranu. Ruke su bile skrštene visoko pozadi na ledima. Bio je neverovatno sličan dečaku koji se dotle našao iza mene blizu vrata; izraz lica, telesna muskulatura, jednom rečju: sve, toliko je sličilo na ovaj njegov „original“ da sam ga i ne misleći i ne očekujući ono što će on odgovoriti, zapitao:

— Ti si *mu* poslužio kao model?

On je čutao. Ja, isto tako nespretno, izmenih pitanje:

— Slikar kao da je tebe gledao dok je pravio ovu sliku. A?

— Da, reče dečko, naš fratar me je slikao prošle godine. To je sveti Sebastijan, kaže fratar.

Time nisam bio ipak nimalo iznenaden, a to me začudi. Izboden strelama, sv. Sebastijan je veoma neuverljivo krvario. Takav je bio i njegov mučenički ali mirni izraz lica. Ipak sva ta neuverljivost nije kvarila osnovni utisak slike: *snagu nemoći*. Fratrom umetničkom voljom Sebastijan je vezan za jedan od stubova crkve. Sa obe njegove strane pružala se perspektiva ulica i zgrada u kojima sam bezuslovno mogao prepoznati ulice i zgrade što sam danas video tokom šetnje, iako je sve ovde na slici bilo raskošnije i bogatije. Dva čoveka su vukla jednog magarca. Neka žena s crvenim čarapama je prolazila noseći kotaricu, a jedna starica je u, pomalo neobičnom položaju, stajala je na malom, kamenom, osunčanom trgu. To je bilo sve.

Napolju me ponovo zaslepi sunčeva svetlost i ja opet sakrih oči u prijatnu senku moga letnjeg šešira. Zapalih, Tada se sruči na kameni pod trga ispred crkve jedna starica koja je čas pre mirno prolazila, kao senka u osvetljenom prizoru. Zcelo sučanica, kap.

Kasno sam se vratio u gostonicu. Gostoničar je bio ljubaznji i predusretljiviji nego obično, ili mi se bar tako činilo, sâm mi je dolivao i sipao vino u čašu kad god bi se ispraznila. Sebastijan je bio više potresen od mene. Činilo mi se da me je starica vratila krugu stvari i pojava koje su mi poznate i kojima sigurno vladam. O, da, „Sebastijan“, tako sam ga počeo nazivati u sebi. Uostalom, on mi svoje ime nije ni kazao. Bio je sad čutljiviji no što je i ranije i kasnije bio, ali, dodavola, zar sam morao na to da se obazirem. U svakom slučaju on i ja shvatili smo stvari na različite načine. Ono što bi mene zadovoljilo, njega bi, izgleda, bacalo u tugu. Ili pak, nešto što ja ne bih ni primetio njega bi ispunilo tihim blaženstvom (tako sam bar verovao) koje ne bi umnogome počakivao, i što je nemo govorilo da se ja s takvim zadovoljstvom ne mogu saživeti, niti mu mogu uzrok shvatiti niti predvideti njegove posledice. Učinila mi se lažna i zlokobna njegova odanost, pritvorna ljubaznost gostoničara, pa čak mi se i staričin gest učinio podrugljiv pokazujući mi, i pored sve moje zauzetosti njome, svu moju udaljenost.

Ali, takve su misli postajale opasne za mene, za moju jasnost mišljenja, za njegovu uhodanu, preciznu logičku mašinu, za jednostavnost delanja.

Rekoh gostoničaru da idem na spavanje. On se s tim saglasi (kao da je mogao imati nešto protiv!), preporuči mi Luciju da nemesti krevet i poželete mi jak san. To je bilo sve.

Naravno, mislio sam penjući se u sobu, sad ču kao u svim pričama koje se događaju u hotelima i privatnim sobama za izdavanje, pojebati služavku. Devojka mi je zbilja brižljivo spremala krevet: pažljivo je poravnjavala dušečni čaršav, zatim stavila još jedan čaršav, povrh njega dva čebeta, a onda je presavila čaršav kod uzglavlja preko čebadi i jedan njegov kraj otvorila u trougao. Jastuk nije potreban, rekao sam i svlačio se polako: sandale, sat, košulju. Jastuk je ostavila na stolici. Zatim je htela da se udalji ali sam, naravno, prozborio kroz zube: ostani, ni uzbudeno, ni hladno, ni zapovednički ni molbeno. A onda se sve odvijalo kao i toliko puta pre s drugim devojkama. Svlačio sam je kratkim i hitrim pokretima, pao s njom na postelju a onda na pod, široko joj otvorio noge. Dodavola, tokom sve te uhodane predigre nije pokazala ni najmanje odlučno odbijanje. Ugrizao sam je celim ustima za levu sisu tako da je venac zubi ostao na koži, čiji je ružičasti otok ubrzo poplavio. Čini mi se da je zasvetlucala i kapljica krvi. Ona se samo snažno izvila i ubrzo me primila u sebe, drhteći i propadajući beznadno. Ja sam ostavio otvorene oči i pratilo njen način zadovoljavanja, gonio je sve niže i niže i zapažao njeno neizmerno zadovoljstvo koje je, popevši se do svoje najviše tačke, grčem prešlo u čujni, topli i dugi uzdah. Takođe, primetio sam na zidu, kome su veoma blizu bile moje oči, teško primetivi sklop žila i luspica maltera.

Ustadoh i odoh do prozora. Zapalih cigaretu. Slabi vetrić, koji je s večeri zamjenio užaren i dan, prijatno je hlađio moju kožu. Gledao sam u pravcu u kome sam mislio da se nalazi more jer se sad više nije vidovalo: i nebo, i more, i pesak — sve je bilo samo nešto tamno.